Aton i Zaratustra - Zoroaster - Catarisme

Autor:
Data de publicació: 03-07-2021

Fa més de 3.000 anys, l'antic Egipte, amb la seva infinitat de déus i deesses, va veure la fundació de dues religions monoteistes en un segle l'un de l'altre. Un s'associa amb Moisès, la Bíblia i l'antiga fe d'Israel, que és la base del judaisme i el cristianisme. L'altre va irrompre a l'escena al voltant de 1350 aC, va florir per un moment, i després va ser eclipsat quan el seu fundador va morir el 1336 aC. Anomenem atenisme religió. D'on ha sortit? I per què no va durar el primer monoteisme del món?

En el IV mil·lenni aC, hi havia dues cultures diferents a Egipte: una a la regió del Delta (nord) i l'altra al sud. Aquest dualisme geogràfic i polític tenia el seu homòleg en religió. Al nord, el déu més poderós del panteó egipci era Re, el déu del sol. El seu centre de culte es trobava en un suburbi de l'actual El Caire, encara conegut amb el nom grec Heliòpolis, "Ciutat del Sol", i la seva icona principal era una pedra en forma de piràmide anomenada benben. Les piràmides i els obeliscs encara avui en dia deuen la seva forma i significació simbòlica a aquesta antiga imatge solar. Per la seva agència, Re va crear altres déus, sobre els quals era cap, així com els humans. El fill de Re era Horus, el déu del cel, representat com un falcó, i els faraons eren l'encarnació d'Horus. Així que el seu títol era 'Fill de Re'.

Mentrestant, a la ciutat meridional de Tebes (moderna Luxor), el déu Amen va sorgir com la força religiosa més poderosa. Com el seu nom indica a l'antic Egipte, Amen és l'"amagat" i sovint es representa en forma humana amb pell blava, representant el cel blau o l'atmosfera. El principal centre de culte d'Amen va ser karnak Temple a Tebes. Al voltant del 2000 aC, llavors, hi havia dues deïtats dominants a Egipte: Re, que va regnar al nord, i Amen, que governava el sud.

El nord i el sud d'Egipte es van veure embolicats en una guerra civil entre el2150 i el 2000 aC. Els faraons rivals governaven Egipte, resultant en reis paral·lels amb seu a Memfis al nord i Tebes al sud. Va ser deixat a un governant de la dinastia XI, el Theban Mentuhotep II per unificar la terra a través de la guerra cap al 2000 aC. Al voltant de 1950 aC, Amenemhet , que significa "Amen és el més important", va fundar una altra dinastia, la 12a. Va ser el primer a incorporar Amen al seu nom. Havia arribat l'hora d'Amen. En un gest unificador, Amenemhet va traslladar la capital al nord, de tornada a la zona de Memphis on es troben l'Alt i Baix Egipte, amb la seva devoció a Amen intacta. Va anomenar la seva nova capital Itj-tawy, "Segrestador de les dues terres", i probablement aquí es va fusionar amb Amen i Re en una sola i poderosa deïtat: Amen-Re, que va ser anomenat "el rei dels déus". La influència d'Amen-Re es va estendre per tot Egipte, i durant 600 anys no va tenir rival sobre el panteó. Karnak es va convertir en el complex templer més gran de l'antic Egipte com a governant després que el governant honrés aquest déu, la seva consort, Mut i Khonsu, el seu fill.

El complex karnak es va expandir significativament entre 1500 i 1350 aC quan van governar els reis de la dinastia XVIII. Mentre que Memphis es va mantenir com a capital política, Tebes va ser considerada la capital imperial. Des de Karnak, els oracles divins van dirigir els reis a conquerir les terres veïnes, i van obligar degudament. L'imperi d'Egipte s'estenia cap al nord i l'est fins més enllà fins i tot del riu Eufrates, i al sud, Núbia, la meitat nord del Sudan, va ser colonitzada. L'homenatge i el botí es van abocar a Egipte durant aquest segle i mig, amb el temple de Karnak i el seu poderós sacerdoci els principals destinataris. No hi ha major testimoni de la prosperitat d'aquesta època que els projectes colossals de construcció d'Amenofi III (1390-1353 aC) als temples de Karnak i Luxor, en gran part en nom d'Amen-Re. Egipte i el seu déu Amen-Re havien arribat al zenit del poder. Però ningú hauria pogut preveure la rapidesa amb què les coses canviarien amb la mort d'Amenofos III.

Tel príncep hereu Tuthmosis, fill gran d'Amenofis III, estava disposat a seguir el seu pare al tron. No obstant això, el príncep va morir inesperadament, deixant la successió al seu germà petit. Aquest príncep, també anomenat Amenhotep, podria haver estat només en la seva adolescència quan el seu pare va morir als 38 anys de regne, al voltant de 1353 aC, quan es va convertir en Amenofis IV. La seva joventut es demostra en una escena tallada a la tomba d'un alt funcionari anomenat Kheruef on es mostra el nou rei fent ofrenes als déus sota els auspicis vigilants de la seva mare, en lloc de quedar-se sol o amb la seva reina, la famosa Nefertiti. Els déus als quals se'l representa fent ofertes són Atum i Re-Horakhty (ambdues dilatacions solars). Atum es presenta com un humà amb una corona reial al cap, mentre que Re-Horakhty és un humà amb el cap d'un falcó, un disc-sol sobre el cap del rapinyaire. Sembla que, des del principi, Amenofr IV tenia una afinitat per als déus solars tradicionals. Encara no era monoteista.

A partir d'una inscripció datada al regnal any 1 d'Amenofis IV a la pedrera de gres de Gebel el-Silsileh (al sud de Luxor), ens assabentem que aquí el nou rei va començar el seu primer projecte constructiu. Registra l'agitament d'una gran pedra de benben per a 'Re-Horakhty que s'alegra en el seu horitzó en el seu nom de Shu que (o qui) està a l'Atena de Karnak'. Aquest nom llarg sembla ser un credo teològic, i sovint s'anomena "nom didàctic" d'Aten. Cap forma anterior del déu-sol utilitzava un nom tan llarg. Així que això és nou.

Poc se sap d'aquest temple, ja que va ser destruït després de la mort del rei, i els blocs es van reutilitzar per construir altres edificis a la zona. Només un grapat de blocs decorats i inscrits han sobreviscut, i alguns romanen parcialment visibles en el 10è Piló o porta d'entrada a Karnak. Un d'aquests blocs, que ara agafa el Museu Egipci de Berlín, mostra la nova deïtat: "Re-Horakhty que s'alegra en el seu horitzó en nom de Shu que es troba a l'Aten". Només es conserva el cap del falcó. Un gran disc-sol s'assenta sobre el seu cap, que té una cobra embolicada al voltant del disc amb el cap acampant just per sobre del bec del falcó. Aquesta representació inicial del déu sol s'assembla a la diïtat solar, Re-Horakhty. Al costat dret de l'escena, es representa el mateix rei i per sobre d'ell es conserva la part inferior d'un disc-sol. Té cobres a banda i banda, i penjar-se del coll és un signe ankh,l'anomenada clau de la vida. Tres ankhsmés estan connectats a la part inferior del Sol.

Alguna cosa va canviar, i el rei va construir almenys quatre temples a Aten

Un altre bloc que es creu que és d'aquest mateix temple conserva només una part d'una escena més gran. També conté el nom creedal, però representa la imatge del déu Shu, el nom del qual es produeix en la fórmula creedal, juntament amb la seva dona, Tefnut. Aquí, se l'anomena "el pare dels déus", i el primer déu creat per Atum s'associa amb la llum atmosfèrica o còsmica. Des d'aquest primer bloc de temples queda clar que la introducció d'aquesta nova forma del déu-sol no va impedir esmentar deïtats primordials com Shu i Tefnut. Això vol dir que Amenhotep no va tenir cap aversió als "déus": en aquesta etapa, ni tan sols podia ser anomenat henoteista, o un que adora una deïtat sense rebutjar l'existència dels altres.

Però alguna cosa va canviar entre el segon i el quart anys de regnat del rei. Durant aquest període, va construir almenys quatre temples a Aten a l'est de Karnak. Aquests santuaris van ser desmantellats més tard, però gràcies a la inclinació egípcia per reciclar material de construcció, els blocs del temple van ser reutilitzats en altres llocs. En les últimes dècades, desenes de milers de blocs inscrits d'aquests edificis posteriors han estat recollits per egiptòlegs. Amb el temps, s'han dilapidat, exposant així la pedra anterior. Els blocs de gres en qüestió eren d'una mida diferent de les utilitzades per construir temples anteriors (anomenats talatat pels egiptòlegs). A causa de la seva mida única, són fàcilment recognoscibles quan es reutilitzen.

Els esforços per ajuntar aquest trencaclosques massiu (en realitat quatre trencaclosques!) han estat un repte, però algunes escenes impressionants han estat reconstruïdes sobre paper a partir de dibuixos i fotografies dels blocs decorats. A partir d'aquestes escenes, es van identificar els quatre temples originals. Un egiptòleg clau que va liderar l'esforç per reunir els blocs va ser l'historiador Donald Redford (llavors de la Universitat de Toronto), que va intentar obtenir la major quantitat d'informació possible de les escenes sobre els anys formatius de l'atenisme.

jon 1925, els egiptòlegs francesos que treballaven al temple de Karnak van ser citats per examinar unes estranyes estàtues enderrocades que van ser descobertes fora de la muralla oriental del complex del temple durant l'excavació d'un canal de drenatge. Després d'exposar més estàtues, que van resultar representar Akhenatres i blocs de temples, l'obra va ser abandonada, i la zona va ser en gran part oblidada. Van passar cinquanta anys abans de reprendre el treball el 1975. Com a estudiant de postgrau, vaig tenir el privilegi de treballar amb Redford en aquestes excavacions entre 1975 i 1977. Vam tornar a excavar la zona ara coberta exposada el 1925, i després ens vam traslladar cap al nord on vam descobrir la cantonada sud-oest. Anys més tard, també es va trobar la cantonada nord-oest.

Entre les cantonades, es va netejar una entrada on l'avinguda d'estàtues continuava cap a l'oest, potser cap a un o més dels altres temples d'Atenea. Els blocs de talatat de telltale es van utilitzar per tot arreu. La paret occidental tenia 220

metres d'amplada. Els treballs en curs han destapat restes de murs de talatat i fragments d'estàtues per sota del poble més a l'est de la nostra zona d'excavació, demostrant que es tractava d'una estructura quadrada. Això el converteix en l'únic temple més gran construït a Karnak fins aquell moment. I el nom del temple, crític per entendre els orígens de l'atenisme, es troba en blocs de talatat: Gemet Pa-Aten, 'L'ateneu es troba'.

Estudiant els relleus i textos tallats en els blocs, es podria arribar a una sèrie de conclusions sobre aquesta nova religió. Significativament, va ser dins del gran pati obert que es va celebrar un jubileu reial, i de fet aquesta podria haver estat la funció principal de Gemet Pa-Aten. Els jubilats reials se celebraven normalment al voltant del 30è aniversari de la coronació (va ser quan Amenofi III va fer la seva), i van rejovenir el regne. Al voltant dels 19-20 anys, Akhenayen segurament no necessitava un impuls així!

A la coronació, es va revelar el nom del tron del rei. Quan la construcció de Gem Pa-Aten va començar, al 2n o 3r any de regnat, el rei encara utilitzava el seu nom de naixement Amenhotep. Però abans que el projecte es completés al voltant del seu 4t o 5è any, sense cap explicació va deixar anar aquest nom i va adoptar el nom pel qual és conegut en la història: Akhenathen. Significa "El que és beneficiós per a l'Aten". Els blocs des del principi del projecte que tenien 'Amenhotep' escrits en ells van ser esborrats i reemplaçats pel seu nou nom.

Es van expulsar imatges d'altres diats i es va esgarrapar l'escriptura plural per a 'déus'

La iconografia de la deïtat en aquest temple (i els altres a Karnak) es va alterar per reflectir la teologia canviant del rei. La imatge del falcó pràcticament desapareix, només per ser reemplaçada per l'omnipresent disc solar amb raigs solars estesos, i el nom estès 'Re-Horakhty que s'alegra en el seu horitzó en el seu nom de Shu que es troba a l'Atena' està escrit en un cartutx, un dispositiu utilitzat per identificar noms reials. Amb el jubileu, Akhenaïl sembla indicar que l'Aten era ara el governant final, en substitució d'Amen-Re.

Aquesta alteració del nom del rei va ser el primer pas d'un programa per exterminar la divinitat més poderosa d'Egipte. El que va seguir va ser un programa sistemàtic d'iconoclàstia en el qual es van profanar i eliminar imatges d'Amen i escrits del seu nom a tot Egipte. Més enllà de la frontera nord del Sinaí d'Egipte, en les últimes excavacions que vaig dirigir, es van descobrir llindes de portes calcàries inscrites amb el nom d'Amenofr II (besavi d'Akhenaton). Aquí també, 'Amen' va ser oblit del cartutx, i també el nom d'Amen-Re. Els zelots van ser curosos, però per preservar l'escriptura de Re, que està escrita amb el signe del disc solar (el mateix jeroglífic utilitzat en el nom d'Aten). Els temples del seu pare, Amenofis III, no estaven fora de límits. 'Amen' és piratejat dels cartutxes i les imatges d'Amen van ser esborrades, fins i tot en temples de la llunyana Núbia (Sudan). En alguns casos, també es van expulsar imatges d'altres diats, i hi ha casos en què l'escriptura plural per a 'déus'(netjeru)havia estat ratllada.

També es va prendre la decisió al voltant del 5è o 6è any d'abandonar Tebes i establir una nova capital a l'Egipte mitjà anomenada Akhet-Aten (també coneguda pel nom àrab modern 'Amarna'), que significa "l'horitzó d'Atena". Aquesta terra verge no havia estat sagrada per a cap divisa abans. No hi havia cap ciutat ni temple abans. Només s'hi van construir temples a Atena, i el més gran es deia Gemet Pa-Aten. Amb el trasllat de la família reial a Akhet-Aten, s'introdueix una tercera i última forma del nom d'Aten: "Living Re, Governant de l'Horitzó, alegrant-se en l'horitzó en el seu nom de "Re, el Pare, que ha vingut com l'Ateneu". Enrere han quedat 'Horakhty' i 'Shu', dues dietats, i només Re el déu sol que manifesta el seu poder dins o a través de les restes visibles d'Aten o disc solar. El rei ja no tolerava cap nom diví o personificació d'una força de la natura que pogués ser interpretada com una altra deïtat.

L'exclusivitat d'Aten i la campanya per exterminar Amen i altres deïtats és la prova positiva d'un moviment des del politeisme fins al monoteisme. Si es té en dubte que Akhenatre era monoteista, consideri algunes línies elegants i commovedores en El gran himne a l'Aten, inscrit a la paret de la tomba de l'alt funcionari anomenat Aye at Amarna:

O déu únic al costat de qui no n'hi ha ...

Crees la terra segons el teu

desig, tu sol: Persones, tots animals grans i

petits, totes les coses que hi ha a la terra, que caminen sobre les cames, que s'alcen i volen amb les seves ales.

Les terres estrangeres de Síria i Núbia, (i) la terra d'Egipte ...

El senyor de totes les terres que s'alça per ells, l'Ateneu de dia, l'impressionant del qual és genial.

(Ara preocupant) tots els països llunyans, vostè fa la seva vida ...

(O tu) que dóna vida al fill a l'úter de la seva mare, i el calma aturant les llàgrimes;

Infermera a l'úter, que dóna alè per amenitzar tot el que fa ...
Els temes de l'universalisme, la unitat divina, l'exclusivitat d'Aten i la seva tendra cura per a tota creació impulsen a casa el punt que "no hi ha" al costat d'Atenea. Aquesta és una afirmació monoteista que no és diferent de la confessió islàmica "no hi ha déu sinó Déu". I sobre el tema de la oneness divina, el shema jueu ve a la ment: "Escolta O Israel, el Senyor nostre Déu, el Senyor n'és un". El déu del sol era una deïtat universal: allà on un anava al món, apareix el Sol.

unel tenisme va ser un experiment monoteista. Però, què va instigar un canvi tan radical de l'ortodòxia politeista que havia florit a Egipte durant mil·lennis, i què va conduir a la degradació d'Amen-Re des del seu estatus preeminent, posició que havia mantingut durant segles? Aquí, hi ha poc acord entre els egiptòlegs. Hi ha qui pensa que aquest moviment religiós va ser dissenyat per lluitar contra el poder del domini del sacerdoci d'Amen que desafiava la pròpia corona. En poques paraules, va ser un moviment polític. Però aquesta visió no considera adequadament la devoció genuïna d'Akhenaten a Atena com es reflecteix en els increïbles temples dedicats a ell, per no parlar de la intimitat expressada cap a Aten en els himnes.

Altres consideren que l'atenisme és simplement el clímax d'una evolució que portava en marxa des de feia més d'un segle, en la qual Re havia estat avançant cap a l'estatus universal. Aquesta interpretació, però, no té en compte el programa d'iconoclàstia cap a Amen i altres deïtats, i la desaparició de les imatges tradicionals del déu-sol (forma humana, cap de falcó, imatges piramidals, etc.). Es podria avançar Aten sense erradicar Amen en un sistema politeista.

La meva teoria és que el mateix Akhenaïl molt aviat en el seu regnat (o fins i tot just abans) va experimentar una teofana –un somni o algun tipus de manifestació divina– en la qual creia que Aten parlava amb ell. Aquesta trobada va llançar el seu moviment que va trigar entre set i nou anys a cristal·litzar plenament com a monoteisme exclusiu. Gran idea, però basada en quina evidència? Ja s'ha mencionat els dos temples principals d'Aten anomenats Gemet Pa-Aten construïts a Karnak i Akhet-Aten. Un tercer temple amb el mateix nom va ser construït a Núbia. Tres temples amb el mateix nom no tenen precedents, i suggereix que el seu significat, "L'Ateneu es troba", era de vital importància per al programa religiós del jove rei. El nom dels tres santuaris podria memoritzar la dramàtica teofana que va desencadenar la revolució?

Akhenaten també utilitza el mateix llenguatge de descobriment per explicar com va trobar la terra on establiria la nova ciutat, Akhet-Aten. L'esmentada inscripció fronterera registra les paraules d'Akhenagé quan viatjava per la zona que es convertiria en la seva nova capital:

Mira, Aten! L'Aten vol tenir [alguna cosa] feta per a ell com a monument ... (és a dir) Akhet-Aten ... És Aten, el meu pare, [que em va aconsellar] sobre això perquè es pogués fer per a ell com Akhet-Aten.
Més tard, en la mateixa inscripció, el rei torna a repetir la línia: "És el meu pare Aten qui em va aconsellar sobre això". Aquests textos apunten a un esdeveniment fenomenològic inicial en el qual el rei va descobrir la nova forma del déu-sol i després, a través d'una revelació posterior, Aten va revelar on s'havia de construir la seva Santa Seu.

Amb l'atenisme, l'evolució del politeisme al monoteisme es va produir ràpidament, en pocs anys

Els historiadors de la religió durant els últims 150 anys van pensar que aquest canvi cap al monoteisme devia ser un desenvolupament gradual que s'ha produït al llarg de mil·lennis. Com tots els camps d'aprenentatge del segle XIX i principis del XX, l'estudi acadèmic de la religió va estar configurat per la filosofia evolutiva, una extensió del pensament darwinià. Des d'aquesta perspectiva, la religió va començar en el passat hisari des de l'animisme, on tot –arbres, rius, roques, etc. – estava posseït per esperits; seguit del tòtem; després el politeisme; henoteisme; culminant finalment amb el monoteisme. Aquest desenvolupament lineal va trigar milers d'anys, es diu, passant de formes simples a complexes. Alguns pensadors sostenen que el monoteisme es va aconseguir als segles VI i V aC per als antics jueus, un desenvolupament reflectit entre els filòsofs grecs, en el zoroastrisme i altres religions asiàtiques durant el mateix període general. Però amb l'atenisme, com l'evidència suggereix, l'evolució del politeisme al monoteisme es va produir ràpidament, en pocs anys, contràriament a la comprensió tradicional que el monoteisme va aparèixer vuit segles després.

Alguns han joguinejat amb la idea que moisès va influir en Akhenatum o viceversa. De fet, Sigmund Freud en el seu llibre Moisès i monoteisme (1939) va opinar: "M'atreveixo ara a treure la següent conclusió: si Moisès era egipci i si transmetia als jueus la seva pròpia religió, llavors era la d'Ikhnaton, la religió atoniana". Però simplement no hi ha proves d'aquesta connexió. Com s'ha assenyalat, Akhet-Aten es trobava al centre d'Egipte, a més de 200 milles de la

terra de Goshen, al delta nord-est on la Bíblia situa els hebreu. A partir d'una inscripció feta sobre les pedres que marcaven els límits de la ciutat, Akhenatre promet que mai sortiria d'aquesta zona sagrada: "No passaré més enllà". Això vol dir que el tipus de contacte entre Moisès i el faraó reportat en el llibre d'Èxode no s'hauria pogut produir donada la distància entre els dos.

La raó principal per la qual rebutjo la teoria d'una religió que impacta en l'altra és que cadascuna es basa en la seva pròpia teofànica. El Senyor Déu va aparèixer a Moisès a l'arbust en flames al Sinaí i va revelar el seu nom, Yahweh, segons Èxode. Akhenatre va tenir la seva pròpia trobada divina que va donar lloc a l'atenisme. Dit d'una altra manera, ambdues religions es posen sobre les seves pròpies revelacions distintives.

Normalment, el que es necessita perquè una religió perduri és que un líder o profeta que creu que va rebre un missatge diví té una banda de fidels seguidors per difondre la tradició, i es conserva un conjunt d'escrits autoritzats per a les generacions futures. És el cas de Moisès i la Torà (llei). Similar és el cas del cristianisme amb Jesús, els seus apòstols i les Escriptures del Nou Testament, així com amb Muhàmmad i els orígens de l'Islam i l'Alcorà, així com joseph Smith, els Sants dels Darrers Dies i el llibre de Mormó.

El moviment d'Akhenatre no tenia seguidors que compartissin les seves conviccions perquè, quan va morir, la seva família i els sacerdots i funcionaris que l'havien servit van atracar l'atenisme i van restaurar Amen-Re sobre el panteó de les deïtats i van reobrir temples tancats. Les seves filles, els noms de naixement de les quals incloïen 'Aten', van ser rebatejades amb Amen, i el seu successor va comerciar en el seu nom anterior: Tut-ankh-aten es va convertir en tut-ankh-amen. Els temples d'Aten van ser enderrocats, la gran ciutat D'Akhetaten va ser deserta, i els diversos himnes a Aten que expressaven la teologia de la seva religió van romandre records a les parets de les tombes. No s'ha trobat cap d'aquests escrits posteriors per indicar que una tradició scriptural va resultar.

Si, efectivament, Moisès va viure al segle XIII aC com molts estudiosos creuen avui en dia, llavors sembla probable que Akhenaïl fos el primer humà de la història registrat a abraçar el culte exclusiu d'un déu. Però és l'ensenyament d'un Déu expressat en la Bíblia hebrea que ha perduratal llarg del temps, i segueix sent la religió monoteista més duradora. L'atenisme era una idea el temps de la qual encara no havia arribat: una ombra dels grans monoteismes que vindrien